

MIKSI ITÄMERENSUOMESSA ON PREPOSITIOITA?

un ensimmäiset vertailevat havainnot suomalais-ugrilaisista kielistä ja niiden sukulaisuudesta tehtiin, kiinnitettiin kuvauksissa huomiota siihen, että toisin kuin indoeurooppalaiset kielet, suomalais-ugrilaiset kielet käyttävät sijapäätteitä ja postpositioita. Tämä piirre yhdistää koko kielikuntaa. Suomalais-ugrilaisten kielten sijajärjestelmässä ja adpositiolausekkeissa on kuitenkin huomattavia eroja. Tärkein adpositiolausekkeiden ero koskee sanajärjestystä. Postpositioita esiintyy kaikissa suomalais-ugrilaisissa kielissä, mutta saamelaisissa ja itämerensuomalaisissa kielissä esiintyy niiden lisäksi myös prepositioita. Monet prepositiot ovat merkitykseltään erilaisia kuin postpositiot, mutta niiden ominaispiirteet liittyvät synkronisesti yhtä kiinteästi nominien morfosyntaksiin kuin postpositioiden.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa itämerensuomen prepositioiden taustaa historiallisen morfosyntaksin ja kielitypologian näkökulmasta. Työhypoteesini on, että prepositioiden synty liittyy kiinteästi muihin nominien morfosyntaksissa — siis sekä sijataivutuksessa että sijojen syntaktisessa ympäristössä — tapahtuneisiin muutoksiin.

PREPOSITIOIDEN OSUUS ITÄMERENSUOMALAISTEN KIELTEN ADPOSITIOISTA

Kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä on selvästi vähemmän prepositioita kuin postpositioita. Koska adpositiot eivät ole puhdas sanaluokkakategoria, vaan niiden määrittäminen perustuu syntaktisten suhteiden tulkittamiseen, ei eri kielten adpositioiden tarkan lukumäärän antaminen ole helppoa, eikä se liene tarkoituksenmukaistakaan. Lisäksi on sanoja, jotka voivat esiintyä sekä pre- että postpositioina. Karkeasti voidaan kuitenkin arvioida, että prepositioiden määrä ei ylitä 20–25:tä prosenttia kaikista adpositioista. Esimerkiksi nykyviron sanakirjassa Eesti kirjakeele seletussõnaraamat esitetystä adpositioista 74 prosenttia on postpositioita, 10 prosenttia voi esiintyä pre- ja postpositioina ja 16 prosenttia on vain prepositioita (Grünthal 2003: 57–59). Varhaisissa suomen kielen kieliopeissa genetiivissä olevan nominityydennyksen saavat postpositiot edustavat selvästi yleisintä tyyppiä. Niissä viitataan myös sekä pre- että postpositioina esiintyviin sanoihin, mutta pelkkiä prepositioita on hyvin vähän (Merimaa 2004).

On kaksi syytä kysyä, miksi itämerensuomessa on prepositioita. Ensimmäisen mainitsin jo edellä: prepositioita ei esiinny suomalais-ugrilaisissa kielissä muualla kuin itämerensuomessa ja saamelaiskielissä. Toinen syy on kielitypologinen. On nimittäin suhteellisen harvinaista, että kielessä esiintyy sekä pre- että postpositioita.

Kielitypologian kannalta adpositiolausekkeiden sanajärjestys eli pre- ja postpositioiden esiintyminen liittyy läheisesti sanajärjestystypologiaan ja konstituenttijärjestyksen implikaationaaliin universaaleihin, jotka tosin usein eivät ole poikkeuksettomia. Joseph Greenbergin (1963: 62) esittämien universaalien tunnetuimpia teesejä on se, että SOV-kielissä esiintyy vain postpositioita. Myös suomalais-ugrilaisista kielistä löytyy tukea tälle näkemykselle. Vaikka suomalais-ugrilaisien kielten sanajärjestys on usein hyvin joustava (Vilkuna 1998) eikä sillä ole yhtä suuri merkitys kieliopillisia funktioita erottavana tekijänä kuin useissa indoeurooppalaisissa kielissä, suomalais-ugrilaiset kielet vastaavat morfologiselta tyypiltään ja useilta syntaktisilta ominaisuuksiltaan SOV-kieliä.

Postpositioiden esiintymiseen SOV-kielissä liittyy kiinteästi se, että perussanajärjestyksestä SVO noudattavissa kielissä esiintyy prepositioita. Olennainen ero on kuitenkin siinä, että SVO-kielissä on enemmän tilastollista hajontaa eivätkä ne ole yhtä puhtaasti prepositiokieliä kuin SOV-kielet ovat postpositiokieliä.

Kielitypologisessa kirjallisuudessa sanajärjestyksen ja adpositiotyyppien yhteydessä on tarkasteltu myös sitä, esiintyykö kulloisessakin kielessä prefiksejä vai suffikseja. En tässä yhteydessä tarkastele yksityiskohtaisemmin erityyppisiä affikseja, koska suffiksit ovat suomalais-ugrilaisissa kielissä saamea ja itämerensuomea myöten ylivoimainen päätyyppi, monella kieliopin alueella ainoa. Myös maailman kieliä laajemmin kuvaavissa aineistoissa suffiksit ovat selvästi prefiksejä yleisempiä. Typologisissa otannoissa sanajärjestyksen ja affiksityypin suhde on kuitenkin sikäli selvä, että SOV- ja postpositiokielet ovat paljon yksiselitteisemmin suffiksikieliä kuin SVO- ja prepositiokielet (Cutler, Hawkins ja Gilligan 1985: 727–730; Hawkins ja Gilligan 1988: 219–220, 250–251). Viimeksi mainituissa suffikseja on usein vähemmän kuin postpositionaalisissa SOV-kielissä. Adpositiojärjestelmän diakronista kehitystä jäljitettäessä on helpointa olettaa, että prepositiokieliä on suffikseja siksi, että ne ovat aikaisemmin olleet postpositiokieliä (Dryer 1996: 1057–1058).

▷

Sanajärjestyksen suhde adpositiotyyppiin liittyy siis kielitypologisesta näkökulmasta läheisesti siihen, että itämerensuomessa ja saamelaiskielissä esiintyy prepositioita, toisin kuin muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä. Myös itämerensuomen ja saamelaiskielten SVO-sanajärjestys poikkeaa muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä esiintyvistä ja historiallisesti vanhempana pidetystä SOV-järjestyksestä. Itämerensuomen ja saamelaiskieltenkin syntaksi, kuten postpositioiden olemassaolo ja genetiivilausekkeen konstituenttjärjestys, viittaavat etäsukukielten ohella siihen, että niiden esihistorialliset edeltäjät ovat olleet pikemmin SOV-kieliä. Nykyisen syntaktisen rakenteensa perusteella nämä kaksi suomalais-ugrialaisten kielten ryhmää sen sijaan kuuluvat siihen suhteellisen pieneen kielten joukkoon, joissa esiintyy sekä pre- että postpositioita¹.

Eri tutkijoiden kielitypologisissa aineistoissa adpositiojärjestelmältään sekatyyppejä olevia kieliä on korkeintaan kymmenesosa (Hawkins ja Gilligan 1988: 243–257; Koptjevskaja-Tamm ja Wälchli 2001: 711, tieto koskee Matthew Dryerin aineistoa). Kielitypologisessa kontekstissa otsikkoa olisikin syytä tarkentaa kysymällä, miksi itämerensuomessa esiintyy sekä pre- että postpositioita. Voitaisiin jopa kysyä, miksi itämerensuomalaisissa kielissä on postpositioita, vaikka ne ovat SVO-kieliä.

Myös indoeurooppalaisten kielten varhaishistoriaan liittyy kiinteästi kysymys siitä, mikä niiden perussanajärjestys on ollut ja minkälaisia adpositiolausekkeita niissä on esiintynyt. Esimerkiksi muinaiskreikan ja sanskritin adpositiot saattoivat esiintyä nominin kummallakin puolella. Käytän tällaisista adpositioista nimitystä *bipositionaalinen*. Heetti on yksiselitteisesti postpositionaalinen ja tukee siten oletusta indoeurooppalaisen kantakielen sanajärjestyksen joustavuudesta. Muilta osin indoeurooppalaisten kielten, myös vanhojen kielimuotojen, kuten tokharin, muinaisarmenian, avestan ja muinaispersian, adpositiot ovat johdonmukaisesti prepositioita. (Friedrich 1975: 34–39.)

Sytä sekajärjestelmän syntymiseen voi periaatteessa etsiä kahdelta suunnalta: kielen-sisäisistä muutoksista tai kielikontakteista. Kielensisäisistä muutoksista ensimmäiseksi vaihtoehdoksi nousee yksinkertaisesti sanajärjestyksessä tapahtunut muutos: samalla, kun perussanajärjestys on muuttunut, myös adposition ja nominin järjestys on muuttunut. Tätä oletusta näyttäisi tukevan sekin, että osa adpositioista on bipositionaalisia. Myös sitä on pidetty mahdollisena, että sanajärjestyksessä tapahtuva muutos on vieraan kielen vaikutusta ja siirtyminen uuteen sanajärjestykseen tapahtuu vähitellen konstituenttien korrelaatiosuhteen muuttuessa. Mahdollisena sanajärjestyksen muuttumiseen vaikuttavana kielensisäisenä muutoksena on mainittava vielä äänteellisen kulumisen ja keskeisten sija-
pätteiden katoamisen aiheuttama tarve erottaa konstituentit toisistaan sanajärjestyksen

¹ Konstanzin yliopistossa koottuun typologiseen universaalitietokantaan on koottu sekä »universaaleiksi» määriteltäviä piirteitä että viittauksia kieliin, jotka poikkeavat niistä. Tietokannassa on mainintoja myös eri kielten adpositiolauseketyypeistä ja kielistä, joissa adpositiotyyppi ja sanajärjestys ovat laajassa typologisessa otannassa ristiriitaisia. Sellaisia SOV-kieliä, joissa esiintyy kumpaakin adpositiotyyppiä, ovat esimerkiksi ahom (Assamissa puhuttava kieli), galla (kuušilainen kieli), eräät iranilaiset kielet, kuten osseetti, tiibetti ja tubu (Nigerissä puhuttava voltalainen kieli). Kumpaakin adpositiotyyppiä käyttäviä SVO-kieliä ovat banda (Keski-Afrikan tasavalta), mandariinikiina, mossi (Burkina Faso), suahili ja zamuco. On myös sellaisia SVO-kieliä, joissa esiintyy vain postpositioita (grebo, gurenne, gurani, jagani, karokki, kashmir, mangbetu ja nahuatl). (Sprachbau.)

avulla. Palaan kielensisäisen kehityksen aiheuttamaan sanajärjestyksen muuttumiseen uudestaan tuonnempana.

AIEMPIA SELITYKSIÄ ITÄMERENSUOMEN PREPOSITIOIDEN SYNNYSTÄ

Kysymys itämerensuomen adpositiolausekkeen rakenteesta liittyy niiden kielioopin kuvaukseen. Prepositioiden olemassaolo on helppo havaita koko kielialueella. Kuten edellä totesin, niiden osuus on kuitenkin alle viidesosa (20 %) kaikista adpositioista eikä ylitä neljäsosaa (25 %) missään itämerensuomalaisessa kielessä. Kaikki itämerensuomalaiset kielet ovat siis adpositiojärjestelmän kannalta edelleen postpositiokieliä, myös liivi, jonka kaasujärjestelmä on supistunut eniten. Adpositiot voidaan jakaa karkeasti kolmeen päätyyppiin: puhtaasti prepositioihin, puhtaasti postpositioihin ja bipositionaalisiin eli kaksipaikkaisiin adpositioihin.

Itämerensuomalaisten adpositioiden päätyypit ovat

- a) yksiselitteiset prepositiot
- b) yksiselitteiset postpositiot
- c) bipositionaaliset eli kaksipaikkaiset adpositiot, joita käytetään pre- tai postpositiointina.

Itämerensuomalaisten kielten lauseopin kuvauksista voi helposti löytää mainintoja prepositioista. En ole kuitenkaan havainnut, että synkronista deskriptiota olisi yritetty laajentaa diakronista kehitystä selittäväksi. Kirjallisuudessa esiintyy tavallisimmin oletus, että prepositiot ovat aikaisemmin olleet adverbeja (Hakulinen 1979: 501; Korhonen 1981: 343; Sadeniemi 1960: 14; Tauli 1958: 15–17). Lauri Hakulisen klassikossa Suomen kielen rakenne ja kehitys prepositioita käsitellään alaviitteessä, jossa tekijä olettaa, että sekä pre- että postpositiointina esiintyviä adpositioita on alettu käyttää analogisesti (Hakulinen 1979: 501). Lausekkeissa *kohti taivasta ~ taivasta kohti* tai *päin kiveä ~ kiveä päin* partikkelit *kohti* ja *päin* olivat Hakulisen mukaan alkuaan adverbeja, ja partitiivimuotoinen nomini oli verbin määrite. Sanajärjestys tällaisessa lausekkeessa olisi Hakulisen mukaan ollut vapaa, mikä selittäisi prepositioiden synnyn. Oletusta sanajärjestyksen vaihtelusta ja sen mahdollistamasta siirtymisestä uuteen adpositiotyyppiin Hakulinen tukee nykysuomesta otetuin esimerkein, ja se on siltä osin perusteltu. Korhonen (1981: 343) olettaa, että (pohjoissaamen) prepositiot ovat alkuaan olleet verbin määritteitä, ja pitää mahdollisena, että skandinaavinen vaikutus on voinut osaltaan tukea niiden syntyä.

Matti Sadeniemi (1960: 14) kiinnitti huomiota siihen, että »kun – – adverbi muuttuu post- tai prepositioksi, täytyy samalla tapahtua siirtymä syntaktisissa suhteissa: adverbiaali, joka on ollut tämän adverbin kanssa rinnakkainen verbin määräys, irtautuu yhteydestään verbiin ja liittyy adverbiin, josta tällöin tulee post- tai prepositio». Adpositiolausekkeen sanajärjestyksestä koskevan tarkastelun lisäksi on siis otettava huomioon myös se, että useat adpositiot toimivat toisessa syntaktisessa kontekstissa adverbeina, jolloin ne ovat yksin verbin määritteitä.

▷

ITÄMERENSUOMEN ADPOSITIOLAUSEKKEEN MORFOSYNTAKTINEN RAKENNE

Itämerensuomalaisten kielten kahden adpositiotyypin, prepositioiden ja postpositioiden, vertailun kannalta keskeinen ero on pre- ja postpositiolausekkeen morfosyntaktisessa rakenteessa. Postpositioiden täydennys on tavallisimmin genetiivissä, kun taas prepositioiden täydennys on partitiivissa. Suomen kielen lauseopin kuvauksessa tämä käsitys hahmottuu ja vahvistuu 1800-luvulla (Merimaa 2004: 57–61), ja esimerkiksi Adolf Jahnsenin suomen kielen lauseopissa *Finska Språkets Satslära* (1871: 92–106) tämä jako esitetään vakiintuneena tietona. Merimaan (2004) mukaan varhaisessa suomen kielen kielioppitraditiossa pre- ja postpositioiden erottaminen toisistaan on hyvin häilyvää ja pelkätään prepositioiden käytettäviä sanoja kieliopit mainitsevat ylipäätään vähän. Eri adpositioiden nimitäydennysten sijaan useat kieliopinkirjoittajat ovat silti kiinnittäneet huomiota. Adpositiolausekkeiden kiinteästä morfosyntaktisesta rakenteesta lähteissä tulkinnoissa on myöhemmin kyseenalaistettu se, voidaanko muita rektiosijoja käyttäviä adpositioiden ylipäätään pitää adpositioiden vai ovatko ne adverbejä (Ikola 1989).

Morfosyntaktinen perusjako genetiivirektioihin ja partitiivirektioihin prepositioiden koskee niitä pre- ja postpositioiden, jotka esiintyvät yksinomaan nominin edellä tai sen jäljessä, mutta kummassakin tyypissä esiintyy myös sanajärjestyksen vaihtelua. Kielikohtaisia eroja löytyy siinä, minkä adposition asema on kiinteä ja minkä asema voi vaihdella.

Adpositioiden morfosyntaktista rakennetta ajatellen koko kieli-aluetta yhdistäviä päätyyppejä on kuitenkin mainittu kaksi.

Itämerensuomen adpositiolausekkeen morfosyntaktinen perusrakenne on

- a) [Prep + N[PART]]
- b) [N[GEN] + Postp].

Käytännössä jako prepositioiden ja postpositioiden ei ole yhtä mekaaninen. Eräät adpositioiden voivat esiintyä nominin kummalla puolella tahansa, vaikka sen muoto säilyisi genetiivinä (*ympäri talon ~ talon ympäri*) tai partitiivina (*ennen iltaa ~ iltaa ennen*). Adpositiolausekkeissa esiintyvä nomini voi olla myös jossakin muussa sijassa: useissa paikallissijoissa, komitatiivissa, jos kielessä on produktiivinen komitatiivi, ja abessiivissa.

Kun itämerensuomalaisten kielten prepositiolausekkeitä verrataan keskenään, on kiinnitettävä huomiota ainakin preposition 1) leksikaaliseen vartaloon, 2) sijataivutukseen ja 3) merkitykseen. Edelleen on tarkkailtava 4) koko prepositiolausekkeen morfosyntaktista rakennetta ja täydennyksen sijaa. Mitä enemmän yhteisiä piirteitä on eri kielissä, sitä vanhempana kulloinkin kyseessä olevaa prepositiolausekettä voidaan pitää. Prepositioiden ikää ei siis voi ratkaista pelkästään sanojen etymologian avulla, vaan ratkaisevaa on koko konstruktion ja prepositiolausekkeen morfosyntaktisen rakenteen tausta.

Taulukossa 1 on esimerkkejä laajalevikkisistä itämerensuomalaisten kielten prepositioiden ja prepositiolausekkeiden välisistä eroista (tähdellä (*) merkityt ovat bipositionaalisia).

suomi	vepsä	vatja	viro	liivi
<i>ennen*</i> [Prep+N[PART]] ~ [N[PART] + Postp]	<i>edū (edel)</i> [Prep+N[PART]], <i>d'äl'ges (jäl'ges),</i> <i>d'äl'ghe (jäl'ghe)</i> [Prep+N[PART]]	<i>enne</i> [Prep+N[PART]]	<i>enne</i> [Prep+N[PART]]	<i>jödmöl</i> [Prep+N[PART]], <i>pier(rō)</i> [Prep+N[PART]]
<i>läpi*</i> [Prep+N[GEN]] ~ [N[GEN]+Postp]	<i>l'äbi</i> [Prep+N[Iness]], <i>rat'k</i> [Prep+N[Iness]]	<i>läpi*</i> [Prep+N[GEN]] ~ [N[GEN]+Postp]	<i>läbi*</i> [Prep+N[GEN]] ~ [N[GEN]+Postp]	<i>leb*</i> [Prep+N[GEN]] ~ [N[GEN]+Postp]
<i>pitkin*</i> [Prep+N[PART]] ~ [N[PART] + Postp]	<i>pidust'</i> [Prep+N[PART]]	<i>piitsii</i> [Prep+N[PART]]	<i>piki</i> [Prep+N[PART]], <i>mööda*</i> [Prep+N[PART]]	<i>pits</i> [Prep+N[PART]]
<i>ilman</i> [Prep+N[PART]] ~ [Prep+N[ABESS]]	<i>ilma</i> [Prep+N[ABESS]]	<i>ilmä</i> [Prep+N[ABESS]]	<i>ilma</i> [Prep+N[ABESS]] <i>koos, seltis</i>	<i>bäs</i> [Prep+N[PART]] ~ [Prep+N[ABESS]]
<i>ympäri*</i> [Prep+N[PART]] ~ [Prep+N[GEN]]~ [N[GEN]+Postp]	<i>ümbri</i> [Prep+N[PART]] ~ [Prep+N[INESS]]	<i>ümpär</i> [Prep+N[PART]]	<i>üंबर*</i> [Prep+N[PART]] ~ [N[PART]+Postp]	<i>innör</i> [Prep+N[GEN]]

Taulukko 1. Prepositiot ja merkitykseltään sekä morfosyntaktiselta rakenteeltaan rinnastettavat prepositiolausekkeet, joilla on kaikkiin tai lähes kaikkiin itämerensuomalaisiin kieliin ulottuva levikki.

Temporaalista suhdetta kuvaavan suomen *ennen*-preposition vastineet vatjassa ja virossa ovat peräisin samasta sanavartalosta. Vepsässä ja liivissä tämän sanan tilalle on tullut alun perin spatiaalisia suhteita ilmaiseva, suomen *edellä*-sanaa vastaava adpositio ve. *edū (edel)*, li. *jödmöl*. Kummassakin on vielä edustettuna vanha ulkopaikallissijan *l*-tunnus. Vepsän ja liivin sanojen merkitys on kuitenkin temporaalinen 'ennen', ja ne vastaavat siten suomen prepositiota *ennen*. Kummassakin kielessä myös antonyyminen 'jälkeen' esiintyy partitiivirektioisena prepositiona, vepsässä *d'äl'ges* 'jälkeen' (*jäl'ges*), *d'äl'ghe (jäl'ghe)* (vrt. sm. *jälkeen, jäljessä, jäljestä*), liivissä *pier(rō)* 'jälkeen' (vrt. sm. *perään, perässä, perästä*).

'Väylän' ilmaiseminen prepositiolla, kuten suomen sanoilla *läpi* ja *pitkin*, on yleistä itämerensuomalaisissa kielissä. Osaa tällaisista sanoista käytetään prepositiona koko kieli-alueella, osaa vain jossakin tietyissä kielissä. Suomen *läpi*-sana vastineineen on esimerkiksi bipositionaalisesta adpositiosta, jonka muodostaman lausekkeen sanajärjestys on vapaa. Genetiivirektio lisää tämän sanan postpositiomaisuutta. Leino (1993: 207–220) on tarkastellut suomen *läpi*-sanaa adverbina ja adpositiona kognitiivisen kieliopin valossa. Hän katsoo (mts. 218), että saman sanan esiintyminen sekä pre- että postpositiona heijastaa myös koko lausekkeen merkityseroja. Esimerkiksi temporaalisissa rakenteissa prepositiot ovat hallitsevia, mutta myös tapa ilmentää spatiaalisuutta vaihtelee sen mukaan, esiintyykö *läpi* pre- vai postpositiona.

Sen sijaan sarakkeessa, jossa on esitetty »prolatiivisen» *pitkin*-preposition leksikaaliset ja merkitysvastineet, myös morfosyntaktinen rakenne on yhtenäinen ja partitiivirektio

kattaa koko itämerensuomen². (Huomattakoon, että viron *mööda*-adpositiota vastaava suomen *myöten* on postpositio eikä siksi esiinny taulukossa.) Samoin on myös *ympäri*-sanana vastineiden osalta. Aivan omaa prepositiotyyppiään edustaa vastineineen suomen *ilman*, joka muissa itämerensuomalaisissa kielissä (samoin kuin suomen murteissa) saa aina abessiivimuotoisen täydennyksen.

Seuraavat esimerkit (1–5) havainnollistavat taulukossa 1 esitettyjä prepositiolausekkeitä vepsässä ja liivissä. Ne edustavat toisaalta itämerensuomen puhuma-alueen maantieteellisiä reuna-alueita ja toisaalta vahvasti omaleimaisia, suomesta ja virosta poikkeavia lähisukukieliä. Suomen adpositioita *ennen* ja *jälkeen* vastaavat adpositiot ovat prepositioita sekä vepsässä (1 ja 3) että liivissä (2 ja 4)³.

(1) veK

ak se i kol' i edū kolendad sanui ukole
 akka se ja kuolla.IMPF.3YKS ja ennen kuolema-PART sanoa-IMPF.3YKS ukko-ALL
 'akka kuoli ja sanoi ennen kuolemaansa ukolle...' (NÄKVM 258.)

(2) li.

nūz set uoṇdžōl jōdmōl izānt il'z
 nousta.IMP.2YKS vain aamulla ennen isäntä-PART ylös
 'nouse vain aamulla ylös ennen isäntää' (NLK 130.)

(3) veP

d'äl'ges ispolat'in laskendad mužikad hüppitetaze svad'opštšikeid
 jälkeen ylistys-GEN laskenta-PART mies-MON hypätä-KAUS-3MON häävieras-MON.PART
 'kiitoshuudannan jälkeen miehet nostavat häävieraita ilmaan' (NÄKVM 213.)

(4) li.

pier siemōt sōja äb maits
 jälkeen ruoka-PART vehnänen NEG maistu
 'ruoan jälkeen vehnänen ei maistu' (Kettunen 1938: 300.)

Viidennessä esimerkklauseessa suomen preposition *läpi* vepsänkielisen vastineen *l'äbi* täydennys *šeglas* on synkronisen kieliopin kannalta inessiivissä. Historiallisesti vepsän inessiivi palautuu erosijaan, ja sitä vastaa suomenkielisessä käännöksessäänkin ('seulasta lävitse') elatiivi. Nämä kaksi sisäpaikallissijaa ovat kuitenkin vepsässä äännehistoriallisen kehityksen takia tulleet välillä identtisiksi, mikä on lopulta johtanut sekundaarin elatiivisuffiksin syntymiseen (Grünthal 2003: 116–159 ja siinä mainittu kirjallisuus).

² Noin parin miljoonan saneen suomen yleiskielen korpuksessa *pitkin* esiintyy lähes yhtä usein pre- ja postpositiona: prepositiona 130 ja postpositiona 127 kertaa. Tästä tiedosta ja useista muista hyvistä täydennyksistä ja korjauksista lankeaa kiitos kahdelle kirjoitukseni nimettömälle arvioijalle sekä Marja Leinoselle.

³ Esitän vepsän- ja liivinkielisten sekä tuonempina seuraavien etäsukukielisten esimerkkien ymmärrettävyyden lisäämiseksi morfologisen glossauksen lukuun ottamatta suomen kielen kannalta ongelmitta ymmärrettäviä muotoja kuten vepsän *vett* 'vettä' (ks. esimerkkiä (5)). Tällaisissa tapauksissa en ole pitänyt glossausta tarpeellisena. Typologisesta kirjallisuudesta poiketen en ole merkinnyt näytelauseisiin morfeemirajoja. Glossauksessa tavuviiha ilmentää morfeemirajaa. Sanan jälkeen merkitty piste kertoo, että annettu taivutusmuoto näkyy sanamuodosta, mutta varsinaista päätemorfeemia ei ole. Vanhoista vepsän- ja liivinkielisistä näyte-kokoelmista (NLK, NÄKVM) poimimani käännökset noudattavat alkuperäisiä lähteitä.

(5) veK

ni mil' ei voi vett toda kül'bet'ihe, l'äbi séglas gókseb
 NEG millä ei voi vettä tuoda sauna-ILL läpi seula-INESS juoksee
 'Ei mitenkään voi sillä vettä tuoda saunaan, [se] juoksee seulasta lävitse.' (NÄKVM 251.)

Esimerkissä (5) esitetyn kaltaisten syntagmaojen tulkitseminen prepositiolausekkeiksi ei itse asiassa ole ongelmatonta, koska semanttisen informaation jäsentäminen ja jakautuminen sanan *l'äbi* ja sijapäätteen välillä on tulkinnanvaraista aivan kuten Leino (1993: 208) huomauttaa suomen *läpi*-adverbin ja elatiivin suhteesta: postpositio *läpi* esiintyy toisinaan samanlaisessa merkityksessä kuin elatiivi. Etymologisesti samaa alkuperää olevan liivin *leb*-preposition muodostama lauseke (6) ja täydennyksen (nominatiivi-)genetiivi⁴ noudattavat postpositiolausekkeiden tavallista morfosyntaktista rakennetta.

(6) li.

ta vankl'ön leb vōt'im ouk
 hän katsella-PTP.PERF läpi avain reikä
 'hän [on] katsonut läpi avaimenreiän' (NLK 141.)

'Väylää' ilmaisevassa esimerkkiparissa (7–8) vepsään (7) on kehittynyt rakenteeltaan edelleen läpinäkyvä prepositio *päl'itsi* 'yli(tse), poikki', kirjaimellisesti 'päällitse'. Vepsänkielisissä teksteissä se on käytännössä täysin korvannut suomen *yli*-adpositiota vastaavan sanan. Liivissä merkitykseltään vastaava prepositio (8) *pits* 'pitkin' on odotuksenmukaisesti partitiivirektiainen, kun taas esimerkin (10) *immōr* 'ympäri' saa genetiivimuotoisen täydennyksen *jālga*, vaikka sekin on prepositio. Vepsän esimerkin (9) preposition *ümbri* rektio on muuttunut sisäpaikallissijaksi (vrt. myös *l'äbi*-preposition rektio esimerkissä (5)).

(7) veP

käuškathe päl'itsi Änīžes sildad möto
 kulkea-INK-3MON yli Ääninen-INESS silta-PART myöten
 '[Kerjäläiset] kulkivat Äänisen poikki siltaa myöten' (NÄKVM 12.)

(8) li.

ni ta lānd pits siedā riekkō
 nyt hän lähteä-PTP.PERF pitkin se-PART tie.PART
 'nyt hän (on) lähtenyt sitä tietä pitkin' (NLK 139.)

(9) veP

kāraldab pühkmehe i l'ähtoba ümbri stolas
 kääriä-MOM-3YKS liina-ILL ja lähteä-3MON ympäri pöytä-INESS
 'kääräisee [ne] pöytäliinaan; pöydän ympäriltä lähdetään' (NÄKVM 115.)

(10) li.

sidāb eñt's zīdōz nāzdag immōr sin jālga
 sitoa-3YKS itse silkkinen nenäliina ympäri sinä.GEN jalka
 'sitoo silkkinen nenäliinansa sinun jalkasi ympäri' (NLK 147.)

⁴ Liivin nominatiivin ja genetiivin välinen synkretismi on äänteellisen kehityksen aiheuttamaa sekin, mutta morfologisesti huomattavasti mutkikkaampi ilmiö kuin vepsän olo- ja erosijojen restrukturoituminen. Synkretismi koskee sekä yksikössä että monikossa suurinta osaa nomineita, muttei yksikössä aivan kaikkia. Kahden näin keskeisen sijan välisen taivutushomonymian syntymistä on edesauttanut astevaihtelun puuttuminen.

Edelliset esimerkit havainnollistavat sitä, missä merkityksissä prepositioita tavallisesti esiintyy itämerensuomalaisissa kielissä. Niistä ilmenee sekin, että vaikka prepositio- ja postpositiolausekkeen morfosyntaktinen rakenne on perustyyppiltään selvä, prepositiolausekkeiden rakenne vaihtelee eri itämerensuomalaisissa kielissä prepositiokohtaisesti. Diakronisen kehityksen kannalta prepositiolausekkeen morfosyntaktinen variaatio liittyy prepositiokategorian myöhäsyntyisyyteen ja siihen, ettei prepositioilla ole yhtä yksiselitteistä alkuperää, tyypillistä konstruktia, joka tuottaa uusia prepositioita.

Prepositioiden ja postpositioiden perusero on se, kummalla puolella niitä adpositiolausekkeen nominitydennys sijaitsee. Silti myös muut tekijät erottavat prepositioita ja postpositioita (Grünthal 2003: 62–66; Haukioja 1998, 2000):

- I Prepositioiden täydennys on partitiivissa, postpositioiden täydennys on genetiivissä.
- II Postpositiot käyttävät useammin samoja sijapäätteitä kuin nominin. Monet prepositiot eivät taivu ollenkaan.
- III Niissä itämerensuomalaisissa kielissä, joissa esiintyy possessiivisuffikseja, possessiivisuffiksit voivat liittyä vain postpositioihin, eivät prepositioihin.
- IV Tyypillisiä prepositioilla ilmaistavia merkityksiä ovat 'ennen', 'pitkin', 'läpi', 'keskellä', 'ympäri', 'ilman'. Postpositiot ilmaisevat konkreettisempia spatiaalisia suhteita.⁵
- V Postpositio ja nomini ovat lähes erottamattomia toisistaan, preposition ja nominin väliin voi tulla muita nominin määritteitä, kuten pronomineja tai attribuutteja.

Diakronisen kehityksen lähtökohtana voi pitää sitä, että postpositiot ovat vanhempia kuin prepositiot. Ei ole kuitenkaan mitään yksittäistä syytä, joka aiheutti prepositiokategorian synnyn. Itse asiassa syyt ovat usein kielikohtaisia, sillä itämerensuomalaisten kielten prepositiojärjestelmien välillä on isoja eroja, kuten edellisistä esimerkeistäkin ilmenee. Silti on syytä olettaa, että prepositiokategorian synty liittyy itämerensuomalaisissa kielissä pitkän ajan kuluessa tapahtuneisiin yhteisiin muutoksiin.

INNOVAATION ALKULÄHDE: KIELENSISÄINEN MUUTOS VAI KIELIKONTAKTIT?

Hahmottelen seuraavaksi erityisesti niitä itämerensuomalaisissa kielissä tapahtuneita muutoksia, jotka ovat johtaneet prepositioiden syntymiseen kieliopillisena kategoriana. Tarjolla on kaksi vaihtoehtoista tapaa etsiä historiallista selitystä sille, miksi itämerensuomassa

⁵ Tämän käsityksen esittää ainakin jo Sadeniemi (1943: 44). Painotuore Iso suomen kielioppi ottaa tähän väitteeseen kantaa toisessa muodossa: sen mukaan (s. 693) partitiivitäydennyksiset adpositiolausekkeet ovat yleensä abstrakteja riippumatta siitä, ovatko ne pre- vai postpositiolausekkeita. Koska genetiivitäydennyksiset lausekkeet ovat tavallisimmin postpositiolausekkeita ja partitiivitäydennyksiset lausekkeet usein prepositiolausekkeita, on johtopäätös ja luonnehdinta prepositioiden abstraktimmasta olemuksesta Ison suomen kieliopinkin esittämän synteessin valossa perusteltu. Näin siitä huolimatta, että yksittäistapauksissa, kuten sanojen *keskellä* ~ *keskelle* ~ *keskeltä* ollessa kyseessä prepositiokin voi osoittaa konkreettista suhdetta rajattuun tilaan.

on prepositioita ja mistä tämä innovaatio johtuu. Ensimmäinen vaihtoehto ovat kielen sisäiset muutokset, toinen kielikontaktien vaikutus. Jälkimmäistä ei ole yksityiskohtaisen analyysin avulla osoitettu, mutta ajatusta siitä, että muille suomalais-ugrilaisille kielille vieraat prepositiot ja SVO-sanajärjestys ovat kielikontaktien vaikutusta, on sivuttu itämerensuomalaisten kielten germaanisten ja balttilaisten lainasanojen tutkimuksen yhteydessä.

Ensi silmäyksellä näyttäisikin luontevalta, että itämerensuomen perussanajärjestys ja adpositiolausekkeen konstituentijärjestys aiheutuisivat indoeurooppalaisesta vaikutuksesta, koska germaaninen ja balttilainen vaikutus on jo sanaston perusteella ollut hyvin voimakasta ja nykyään puhuttavat germaaniset ja balttilaiset kielet ovat prepositionaalisia SVO-kieliä. Kyseessä olisi siis tyypiesimerkki siitä, että vieraasta kielestä lainataan funktionaalinen kategoria, muttei konkreettisia yksiköitä.

Oletuksessa on kaksi isoa heikkoutta: vierasperäisten adpositioiden puuttuminen itämerensuomalaisista kielistä lähes kokonaan ja adpositiolausekkeen kiinteä morfosyntaktinen rakenne. Jos ensinnäkin oletetaan indoeurooppalaisten kielten vaikuttaneen itämerensuomen adpositiolausekkeeseen, olisi todennäköistä, että itämerensuomeen olisi sanajärjestyksen lisäksi lainattu myös adpositioiksi luokiteltavia sanoja. Sellaisia ei kuitenkaan ole. Vanhassa yleisitämerensuomalaisessa adpositiosanastossa lainoja ei muutenkaan ole ollenkaan ja kielten erilliskehityksenkin aikaisessa sanastossa vain hyvin vähän. Yksittäisiä esimerkkejä voi löytää, mutta monessa tapauksessa olisi tarpeen tietää, kuinka pitkälle kaksikielistyneitä sellaiset informantit ovat olleet, joiden puheesta toisen kielen adpositioita on tallennettu. Lauri Kettusen vepsän murteiden lauseopillisessa tutkimuksessa on neljä esimerkkiä venäjämästä lainatuista adpositioista (Kettunen 1943: 538, 544–545). Esimerkin (11) sana *ažno* 'asemesta; sijasta' esiintyy jopa postpositiona, ja sen sekä esimerkin (12) sanan *krugom* 'ympäri' lisäksi Kettunen mainitsee lausekkeet *kromje händast* 'paitsi häntä' ja *mesto lihad* 'lihan sijasta'. Yksikään niistä ei ole kuitenkaan tavallinen eikä havaitakseni esiinny vepsän tekstinäyttekokoelmissa.

(11) veE

papad' hereganž dā likjäž joghe, dumai, vaña durak
 papinrouva heräsi ja heittää-IMPF.3YKS joki-ILL ajatteli Vanja tyhmyri
ažno papin
 asemesta papin

'Papinrouva heräsi ja viskasi jokeen, ajatteli Vanja tyhmyrin, mutta V.-t.:n asemesta papin.' (Kettunen 1943: 538.)

(12) veE

krugom vodet t'egobad voin
 ympäri vuosi-PART tehdä-3YKS voin
 'Ympäri vuoden tekevät voita.' (Kettunen 1943: 538.)

Vepsästä löytyy myös esimerkki venäläisperäisestä ruumiinosaa kuvaavasta substantiivista *bok* 'kylki, sivu', jota on alettu käyttää postpositiona. Tässä tapauksessa kyseessä on kuitenkin puhtaasti vepsässä tapahtunut innovaatio eikä itse lekseemin venäläisperäisyys ole vaikuttanut sanan käyttöön adpositiona. Esimerkin (13) *bokašpäi* 'kyljestä; sivusta; puolelta' taipuu kaiken lisäksi sijamuodoissa minkä tahansa muun nominin tavoin.

▷

- (13) veP
sīd d'otaškaze ozutajid žēnihon bokašpāi vīnal
 sitten juottaa-INK-3MON osoittaja-MON-PART sulhanen-GEN kylki-ELAT viinalla
 'Sitten aletaan näyttäjiä juottaa sulhasen puolelta viinalla.' (NÄKVM 211; ks. myös Kettunen 1943: 538.)

Liivissä on kaksi latvialaisperäistä prepositiota, jotka ovat vakiintuneet kielioppiin, predikatiivadverbiaalin yhteydessä esiintyvä *pa* (14) sekä merkityksessä 'ilman' käytettyä *bās* (15). (Edellisen kehityksestä ks. lähemmin Grünthal 2003: 177–200.)

- (14) li.
ni se puoga lānd – – pa kōṛapaintōks.
 nyt se poika mennä-PTP.PERF PRADVLI karjapaimen-TRANSL⁶
 'Nyt se poika (on) lähtenyt – – paimeneksi.' (NLK 63.)

- (15) li.
bās mielttō, bās kielttō tieb ama ilma kovalōks
 ilman mieli-ABESS ilman kieli-ABESS tehdä-3YKS koko maailma viisas-TRANSL
 'ilman järkeä ja kieltä tekee koko maailman viisaaksi' (Kettunen 1938: 34.)

Adpositiojärjestelmä torjuu kuitenkin kokonaisuutena varsin tehokkaasti vieraan kielen vaikutuksen. Täydennyksen sija ja usein jossakin sijamuodossa taipuva adpositio kytkevät adpositiolausekkeen kiinteästi itämerensuomalaisten kielten taivutusmorfologiaan ja sijojen semantisiin ominaisuuksiin. Adpositioiden lainaamisessa toisesta kielestä ei siksi ole kyse suoraviivaisesta leksikaalisesta lainaamisesta, kuten esimerkiksi substantiiveja lainattaessa. Toinen kielikontaktioletuksen heikkous onkin juuri itämerensuomen adpositiolausekkeen, sekä prepositiolausekkeen että postpositiolausekkeen, morfosyntaktinen rakenne. Kielikontaktioletuksen kannalta on huomattavaa, että myös indoeurooppalaisissa kielissä, kuten balttilaisissa ja slaavilaisissa kielissä tai saksassa, prepositioilla on vakiintunut rektio. Jos verrataan germaanisten (kuten saksan), balttilaisten (kuten latvian) ja slaavilaisten kielten (kuten venäjän) adpositiolausekkeitä itämerensuomalaisten kielten adpositiolausekkeisiin, esimerkiksi seuraavat kaksi tärkeää piirrettä erottavat niitä toisistaan: indoeurooppalaisissa kielissä on prepositioita, mutta niiden täydennys ei ole partitiivissa eikä partitiivi ylipäättään kuulu niiden sijajärjestelmään; eräiden adpositioiden täydennys voi olla genetiivissä, mutta indoeurooppalaisissa kielissä ei ole postpositioita, jotka itämerensuomassa ovat genetiivitäydennyksen tavallisimpia edussanoja. Prepositioiden partitiivirektioisuus ja postpositioiden genetiivirektioisuus ovat oletettavasti vaikuttaneet ratkaisevasti myös kummankin konstruktioyypin kehitykseen toisaalta rajoittamalla vierasta vaikutusta ja toisaalta luomalla edellytykset kielensisäiseen kieliopillistumiseen.

Itämerensuomalaisiin kieliin on syntynyt useita adpositioita niiden erilliskehityksen aikana. Edellytykset adpositiojärjestelmän uusiutumiseen ovat siis sen perusteella olemassa kielen omassa rakenteessa. Edellä esitettyssä taulukossa 1 on pari esimerkkiä myös siitä,

⁶ Translatiivi ja komitatiivi ovat liivissä molemmat *-ks*-loppuisia, ja kahden asemesta voidaan puhua yhdestä sijasta, translatiivi-komitatiivista (vrt. Grünthal 2003: 177–200). Tässä käytän lyhyesti merkintää TRANSL. Prepositiolle *pa*, jota tällaisessa ympäristössä vastaa latvian kirjakielen *par*, on vaikeaa esittää suoraa käännösvastinetta, koska sen merkitys on tässä kutakuinkin sama kuin suomen translatiivilla. Käytän siksi siitä predikatiivadverbiaalin lyhennettä PRADVLI.

kuinka esimerkiksi prepositioiden suhteellisen nuoreen kategoriaan on syntynyt eroja eri itämerensuomalaisten kielten välille. Vepsän temporaalisen *edū*-preposition semanttista vastakohtaa *d'äl'ges*, *d'äl'ghe* 'jälkeen' on alettu myös käyttää partitiivirektioisena prepositiona. Samoin on tapahtunut liivissä, jossa *pier(rō)* 'jälkeen (perästä)' esiintyy prepositiona. Liivissä suomen *yli*-sanana vastinetta, joka sekin ilmaisee eräänlaista 'väylää' ja 'reittiä', on alettu käyttää yksinomaan prepositiona, kuten esimerkissä (16), vaikka se on säilyttänyt vanhan genetiivirektion. (Vrt. myös esimerkkiin (7), jossa merkitykseltään vastaava vepsän sana *päl'itši* on prepositio. Yleensäkin on tavallista, että eräänlaista 'väylää' ilmaisevat itämerensuomen *yli* ja *ali* -tyyppiset adpositiot ovat prepositioita tai ainakin voivat esiintyä sellaisina.)

(16) li.

<i>tam</i>	<i>pand</i>	<i>sie</i>	<i>lapsōn</i>	<i>il'</i>	<i>pā</i>
hän.olla.3YKS	panna-PTP.PERF	se	lapsi-DAT	yli	pää
'hän on pannut sen [kiven] lapsen pään päälle' (NLK 126.)					

Tällaisissa tapauksissa kyse on epäilemättä asteittaisesta sanajärjestyksen vaihtumisesta. Nominien taivutuspäätteet paremmin säilyttäneistä suomesta ja vepsästä on helppo löytää esimerkkejä siitä, että adposition ja sen täydennyksen syntaktinen suhde säilyy muuttumattomana, jos täydennys joka tapauksessa on esimerkiksi genetiivissä. Se näkyy bipositionaalisten adpositiolausekkeiden konstituentijärjestyksen vaihteluna. Liivissä sanajärjestyksen muuttumiseen liittyy morfologian voimakas eroosio. Genetiivin *n*-suffiksin täydellisen kadon takia sanajärjestyksen avulla tapahtuva konstituenttien syntaktisen funktion erottaminen on entistä tärkeämpää.

Suuri osa itämerensuomalaisten kielten prepositioista on kehittynyt prepositioksi vasta näiden kielten erilliskehityksen aikana. Ne ovat siksi jo suppean levikkinsä perusteella ilmeisiä innovaatioita. Syntymekanismia on nähdäkseni kolme: jo mainittu sanajärjestyksen muuttuminen, adverbien syntaktisen aseman muuttuminen ja selvästi harvinaisimpana lainautuminen.

- a1) Sanajärjestyksen muutoksen takia prepositioksi muuttuneet postpositiot (liivin *il'*, *immōr*, vepsän *d'äl'ges* (*jäl'ges*), *d'äl'ghe* (*jäl'ghe*), *läbi*).
- a2) Edelliseen verrattavat adpositiot, jotka ovat vielä bipositionaalisia, mutta joita usein käytetään prepositiona (suomen *läpi*, *ympäri*).
- b) Vieraasta kielestä lainatut prepositiot (liivin *bäs*, *pa*).
- c) Ilmeiset adverbeista syntyneet prepositiot (esimerkiksi viron *allapoole*, *allpool*, *altpoolt*, *eespool*, *risti*, *sealpool*, *sealpoolt*, *seespool*, *sissepoole*, *väljaspool*, *üalpool*, *üaltpoolt*, *ülespoole*, *ülevalpool*, *ülevaltpoolt*).

Ensimmäinen (a) ja kolmas tyyppi (c) ovat aiempien tutkimusten perusteella odotuksenmukaisia preposition syntytapoja. Huomiota sen sijaan herättää se, että itämerensuomalaisten kielten prepositiot eivät näytä syntyvän nomineista, mikä on tavallisin adpositioiden syntymekanismi. Jos prepositio on nominilähtöinen, kuten vepsän *d'äl'ghe* (*jäl'ghe*) 'jälkeen', on johdonmukaista olettaa, että se on ensin adverbistunut tai kehittynyt ensin postpositioksi ja vasta sitten prepositioksi. Postpositioiden nominitaustaisuus on huomattavasti läpinäkyvämpää, mistä tulee seuraavassa luvussa lähemmin puhetta.

▷

Esimerkiksi valtaosa suomen kielen postpositioista on edelleen helppo tunnistaa nomini-lähtöisiksi. Edellytykset uusien prepositioiden syntyyn itämerensuomessa ovat siksi edelleen periaatteessa heikommalla kuin uusien postpositioiden syntyyn. Ei-lainaperäiset prepositiot ovat siten taustaltaan adverbija tai postpositioita (mukaan luettuna infinitiivilähtöiset; vrt. Iso suomen kielioppi s. 689–695), siis paljon abstraktimmista elementeistä lähtöisin kuin nominitaustaiset adpositiot.

SANAJÄRJESTYKSEN MERKITYS ADPOSITIOIDEN SYNTYMISELLE

Se, että prepositioita ei synny suoraan nomineista, johtuu perimmänsä siitä, että prepositio- ja omistuslauseke ovat täysin erilaisia morfosyntaktiselta rakenteeltaan. Prepositioita ei siksi voi itämerensuomalaisissa kielissä syntyä genetiivilausekkeista, vaikka omistuslausekkeet ovat hyvin tavallinen uusien adpositioiden lähde maailman kielissä (Greenberg 1963: 99; Vennemann 1973: 32; Hawkins 1988: 19–20). Se näkyy esimerkiksi itämerensuomen genetiiviattribuutin sisältävän nominilausekkeen ja postpositiolausekkeen samanlaisessa morfosyntaktisessa rakenteessa ([N[GEN] + N] ~ [N[GEN] + Postp]), minkä ansiosta nomineista kehitty helposti postpositioita tai monet nominit voidaan syntaktisen asemansa perusteella tulkita postpositioiksi. Genetiivilauseke on siis itämerensuomesakin tuottoisa adpositioiden lähde, mutta tämä tuottoisuus ei koske prepositioita. Postpositioista valtaosa on nominitaustaisia, osa nuoria, osa hyvin vanhoja. (Postpositioiden kielipillistumismekanismia on viime aikoina tutkinut lähemmin erityisesti Krista Ojutkangas (1998, 2001, 2003).)

Omistus- ja adpositiolausekkeen suhde on niin kiinteä, että genetiivin ja omistetun välisestä järjestyksestä voidaan päätellä, millaisia adpositioita kielessä esiintyy. Jos genetiivi edeltää pääsanaa (*äidi-n poika*), kuten suomalais-ugrilaisissa kielissä, se on erittäin todennäköisesti postpositiokieli. Jos genetiivi on pääsanana jäljessä (*the son of the mother*), kyseessä on todennäköisesti prepositiokieli.

Omistus- ja adpositiolausekkeen suhteen on jopa katsottu olevan niin implikationaalinen, että omistajan ja omistetun välillä sekä adposition ja täydennyksen välillä vallitseva suhde toimii myös toiseen suuntaan: jos kielessä on postpositioita, siihen kehitty todennäköisesti omistuslauseke, jossa omistaja edeltää omistettua. Jos taas kielessä on prepositioita, omistettu edeltää omistajaa (Bybee 1988: 354).

Genetiiviattribuutin sisältävän lausekkeen konstituuttijärjestys on yksi syistä, miksi prepositioiden esiintyminen itämerensuomessa on teoreettisesti ja kielitypologisesti epä-todennäköistä. Historiallisen kehityksen kannalta genetiiviattribuutin ja nominin järjestys sekä postpositioiden olemassaolo ovatkin vahva peruste sen puolesta, että itämerensuomen ja saamenkin esivaiheiden sanajärjestys on ollut perustyyppiltään SOV.

Eräissä muissa kielissä sanajärjestyksellä on huomattavasti suurempi merkitys sille, millaisia adpositioita kielessä esiintyy. Esimerkiksi kiinassa ja amharassa sanajärjestys on vaikuttanut ratkaisevasti erityyppisten adpositioiden syntyyn siten, että nomineista johdetut adpositiot ovat postpositioita, verbeistä johdetut prepositioita (Kahr 1975: 25). Itämerensuomen post- ja prepositioiden suhde ei ole näin suoraviivainen. Silti suomen yli-sanan liivinkielisen vastineen *il'* vakiintuminen prepositioksi (ks. esimerkkiä (11) edellä) osoittaa, että pelkästään sanajärjestyksen muuttuminenkin on mahdollista. Samanlaisia

tapauksia on muitakin. Taulukon 1 esimerkeistä suomen *ympäri*-sanan liivinkielinen vastine *immõr* on vakiintunut prepositioksi. Vepsässä ulkopaikallissijoissa taipuvat *keskellä*-tyyppiset (kuten *keskū* esimerkissä (17)) ja sisäpaikallissijoissa taipuvat *jäljessä*-tyyppiset adpositiot sekä *läpi*-sanana vepsäläinen vastine ovat vakiintuneet prepositioiksi (vrt. esimerkkiin (5) edellä).

(17) veK

muga hän sijtšimū keskū päd tšapoi
 niin hän seitsemän.ADESS keskellä pää-PART lyödä-IMP.3YKS
 'Niin hän seitsemältä löi päät poikki.' (NÄKVM 226.)

Koska prepositio- ja postpositiolausekkeen ero ei perustu pelkkään sanajärjestykseen, vaan täydennyksen morfologinen muoto ja lausekkeen morfosyntaktinen rakenne ovat tärkeitä, perussanajärjestyksen muuttuminen SVO:ksi tai yksinkertainen adpositiolausekkeen konstituenttijärjestyksen vaihtuminen eivät kuitenkaan selitä prepositiokategorian syntyä. Olettaisihan siinä tapauksessa prepositioidenkin täydennyksen olevan genetiivissä. Samasta syystä oletus, että prepositiot ovat olleet alkuaan adverbeja ja partitiivimuotoinen nomini verbin määrite, ei selitä sitä, miksi prepositioiden täydennys on partitiivissa eikä esimerkiksi genetiivissä tai jossakin paikallissijassa. Sitä paitsi adverbitaustaiset prepositiot ovat selvemmin itämerensuomalaisten kielten erilliskehityksen aikaisia kuin esimerkiksi sanajärjestyksen muutoksen takia syntyneet. Se näkyy selvästi esimerkiksi *Eesti kirjakeele seletussõnaraamat* -sanakirjan prepositioiksi luokittelemisessa sanoissa (Grünthal 2003: 58–59). Adverbitaustaiset prepositiot ovat jo leksikaalisen rakenteensa perusteella nuoria. Selityksiä prepositiokategorian ja prepositiolausekkeen rakenteen syntyyn on esittävä muualta.

Ilältään vanhimman prepositiotyyppin voi olettaa löytyvän sellaisista konstruktioista, joiden morfosyntaktisella rakenteella ja merkityksellä on (ainakin lähes) kaikki itämerensuomalaiset kielet kattava levikki. Levikiltään yleisitämerensuomalaisia ja sillä perusteella ilältään vanhoja ovat seuraavat taulukossa 1 mainitut tyypit: *ennen iltaa, ilman rahatta* (~ *ilman rahaa*) ja *pitkin tietä*. Näistä *ilman rahatta* -tyyppi näyttää olevan itämerensuomalainen innovaatio, mutta levikin perusteella ilmeisen vanha. Abessiivimuotoinen nomini-täydennys on silmiinpistävä poikkeus kaikissa itämerensuomalaisen kielten adpositioiden morfosyntaksissa. Tämän konstruktion morfosyntaktisen rakenteen kestävyyttä kuvaa se, että vaikka latvialaisperäinen *bās*-prepositio on syrjäyttänyt liivistä vanhan itämerensuomalaisen sanan (*ilma*), se on kuitenkin mukautunut täysin aiempaan morfosyntaktiseen rakenteeseen.

Muihin adpositioihin verrattuna *ilman* lienee erillistapaus, jossa on alettu merkitä sekä sijapääätteellä että prepositiolla samaa morfosyntaktista ominaisuutta — karitiivisuutta, jonkin puuttumista eli eräänlaista kielteistä instrumentaalia. Selvemmän eron tekeminen johdin- ja taivutusmorfologian välillä on yksi mahdollinen syy saman asian ilmaisemiseen kahdella kieliopillisella elementillä: sijapääätteellä ja prepositioksi muuttuneella adverbilla. Laajalevikkisen *ilman rahatta* -rakenteen kaltainen kaksoismerkintä on itse asiassa tavallista, kun kyseessä on hiljattain kieliopillistunut rakenne. Kiinnostavaa onkin, että virossa myös antonyyminen *koos* 'kanssa' esiintyy vastaavasti funktioltaan identtisen suffiksin *-ga* kanssa (*koos temaga* 'hänen kanssaan').

▷

ITÄMERENSUOMALAISTEN KIELTEN PREPOSITIOLAUSEKKEEN SUOMALAIS-UGRILAISET JUURET

Tarkasteltavana on vielä kolme prepositioiden synnyn kannalta keskeistä asiaa: *ennen jotakin* ja *pitkin jotakin* -tyyppiset konstruktio ja partitiivirektio. *Ennen iltaa* ja *pitkin tietä* -tyypit edustavat funktionaalisesti kahta selvästi erilaista prepositiolausekettä: edellinen ajallista komparaatiota, jälkimmäinen väylän ilmaisemista, jota varten useissa muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä on oma prolatiivinen sijapäätteensä. *Ennen iltaa* -tyypin ajalliseen komparaatioon liittyy se, että vepsässä myös antonyyminen *jälkeen*-rakenne on kehittynyt prepositioksi (vrt. esimerkkiin (3) edellä). Esimerkissä (18) näkyy udmurtin (usein transitiiviksi kutsutun) prolatiivisijan produktiivisuus:

(18) udm.

So-os s'öd n'ulesky-ti pušn'er pöl-ti kad' vetlo vyl-em.
hän-MON musta metsä-PROL nokkonen piiri-PROL kuin kulkea-3MON olla-PTP.PERF
'He kulivat pimeässä metsässä [metsää pitkin] ikään kuin nokkosten välissä.' (UT 15.)

Itämerensuomen prepositiolausekkeen morfosyntaktisen rakenteen ja partitiivirektion juuret ulottuvat yhteisitämerensuomalaisen ajan taakse. Syntaktiselta asemaltaan ja funktioltaan erikoistuneita prepositioita on syntynyt vasta itämerensuomalaisten kielten erotuttua selvästi omaksi ryhmäkseen. Prepositiolausekkeen tärkeän synkronisen tunnusmerkin, partitiivimuotoisen täydennyksen, edellytykset ovat kuitenkin iältään vanhempia. Saamesta ja useista etäisemmistä suomalais-ugrilaisista kielistä löytyy esimerkkejä *ennen iltaa* -tyyppisestä ajan komparaatiosta, jossa sekä merkitys että morfosyntaktinen rakenne ovat lähellä itämerensuomea.

Raija Bartens (1999: 94) viittaa tämän adpositiolauseketyypin ja komparaation samankaltaisuuteen suomalais-ugrilaisissa ja turkkilaiskielissä esitellessään mordvan ablatiivisijan käyttöä. Vielä varhaisemmatkin mordvan kieliopin kuvaajat ovat huomanneet samankaltaisuuden. Niinpä myös F. J. Wiedemann (1865: 90) on käyttänyt mordvankielisen konstruktion komparatiivista luonnetta poikkeavan morfosyntaktisen rakenteen selityksenä. Mordvassa nimittäin postpositio *ikel'e* 'ennen' ajan ilmauksissa käytettynä (ei paikan ilmauksissa) ja sen vastakohta *mejl'e* 'jälkeen' saavat ablatiivimuotoisen nominitäydennyksen, siis historiallisesti itämerensuomen partitiivia vastaavan muodon. Samaan kiinnitti huomiota myös Erkki Itkonen, jonka mukaan itämerensuomen partitiivia vastaavat mordvan ablatiivirektioiset postpositiot esiintyvät »etenkin ajan ilmauksissa», kuten *jarsamodo ikel'e* 'ennen syömistä', *valskeďe mejl'e* 'ylihuomenna'. Mainitut postpositiot ovat Itkosen mielestä täydennyksen erosijataustan takia adverbiperäisiä. Hän huomauttaa myös, että marikin käyttää vastaavissa ilmaisuissa erosijaisia postpositioita, esimerkiksi *tutleč wara* 'sen jälkeen', *kitleč posna* 'ilman kättä'. Näiden kahden itämarin murteista peräisin olevan postposition osalta hän kuitenkin huomauttaa, että sanat ovat tsuvassilaisperäisiä. (Itkonen 1966: 323–324; 1973: 287.)

On huomattava, että mordvan ablatiivi ei nimestään huolimatta ole varsinaisesti erosija, ja se muistuttaakin funktioltaan enemmän itämerensuomen partitiivia kuin ablatiivia. Esimerkiksi ersän kielioppi *Erz'an' kel'* (Cygankin (toim.) 2000: 84) ja Raija Bartens (1999: 93–94) mainitsevat objektin ilmaisemisen ensimmäisenä ablatiivin tehtävistä. Sil-

ti ablatiivin erosijatausta näkyy mordvassa selvemmin kuin itämerensuomen partitiivissa, ja siihen viittaa sijamuodon nimikin.

Itäisissä saamelaiskielissä vanha partitiivin tunnus on säilynyt itämerensuomalaisten kielten tavoin yksikössä osana kaasusjärjestelmää ja se esiintyy itämerensuomen tavoin eräissä adpositiolausekkeissa, esimerkiksi saaKo *ke'dged vuasta* 'kiveä vasten'. Partitiivi ei kuitenkaan ole verrattavissa itämerensuomen partitiiviin objektin sijana, koska saamelaiskielissä ei tehdä samanlaista eroa totaali- ja partiaaliobjektin välillä kuin itämerensuomessa. Itäisissä saamelaiskielissä sitä käytetään suomen partitiivin tavoin komparatiivin yhteydessä ilmaisemassa sitä, johon verrataan, kuten *koa'sked nuorab* 'tätii nuorempi'. (Korhonen 1981: 215–216.)

Seuraavissa saamen (19), mordvan (20–21), marin (22) ja udmurtin (23) sana- ja oppikirjaesimerkeissä vastaava ilmaisu 'ennen jotakin' perustuu erosijan avulla tehtävään komparaatioon.

(19) saaP

vihtta jagi dás ovdal
viisi vuosi.GEN tämä-INESS ennen
'viisi vuotta sitten' (Sammallahti 1989: 344.)

(20) mdE

šed'e ikel'e
sitä ennen
'sitä ennen'

(21) mdE

vejkse čid'e mejl'e piželgadi
yhdeksän päivä-ABL jälkeen vihertää-INK-3YKS
'yhdeksän päivän jälkeen vihertää' (MdWb II: 1222.)

(22) maL

nəl kogo kugi dokâ Mikolaj Kat'a gac anzâc walen
neljä suuri koivu luo Mikolai Katja ABL ennen laskeutua-PERF
'Mikolai laskeutui kuuden suuren koivun luo ennen Katjaa.' (Alhoniemi 1985: 67.)

(23) udm.

tales' azlo
tämä-ABL ennen
'tätä ennen'

Funktionaalisesti partitiivin aikaisempaan käyttöön rinnastuvia erosijoja tai vastaavia yksiköitä ovat näissä esimerkeissä pohjoissaamen inessiivi (*dás*), joka ilmaisee sekä oletettua erosijaa, mordvan ablatiivi (*šed'e, čid'e*), länsimarin postpositio *gac* ja udmurtin ablatiivi (*tales'*). Mordvan ablatiivirektoiset postpositiot *ikel'e* ja *mejl'e* poikkeavat nominityydennyksen muodon takia lähes kaikista muista mordvan postpositioista. Suomalais-ugrilaisissa kielissä ajan komparaatio 'ennen' ja usein myös 'jälkeen' muodostetaan tavallisesti erosijan avulla. Tämä partitiivinkin erosijataustaan liittyvä morfosyntaktinen ominaisuus näyttää vaikuttaneen myös itämerensuomen *ennen jotakin* -tyyppisten prepositiolausekkeiden syntyyn. Palaan komparaatioon lyhyesti vielä tuonnetun.

Vertailuaineiston löytäminen prolatiivisille *pitkin tietä* ~ *tietä pitkin* -tyyppisille ilmauksille muista suomalais-ugrilaisista kielistä on vaikeampaa, koska useissa kielissä, kuten mordvassa, permiläisissä kielissä ja samojedikielissä, on olemassa produktiivinen prolatiivisija. 'Väylän' ilmaiseminen on tällaisen konstruktioityypin tärkein tehtävä. Partitiivi-

▷

vin ja sen historiallisen, erosijaisen edeltäjän morfosyntaktiset ominaisuudet ovat tärkeä osa *pitkin tietä* -tyyppisiä konstruktioita. Ne muodostavat kuitenkin kokonaisia lauseke-syntagmaja yksittäisten taivutusmuotojen sijasta. *Pitkin tietä* -tyyppistä prepositiolausekettä voidaan tämän takia verrata 'väylää' ilmaisevasta adverbista ja erosijaisesta nominista muodostuviin syntagmaihin, kuten (*Se lensi*) *ohi talosta*. Lausetyypin määrittämisen kannalta *pitkin tietä* ja *ohi talosta* -rakenteiden tärkein ero on siinä, että edellinen on kiinteä prepositiolauseke, jälkimmäisestä nomini voidaan jättää pois.

Diakronisen kehityksen kannalta lausekkeet ovat vertailukelpoisia siksi, että lausekkeessa *ohi talosta* (vastaavasti *läpi ikkunasta*) 'väylää' ilmaiseva adverbi voi sijaita erosijaisen nominin edessä. Lisäksi on huomattava, että elatiivin avulla relatiivistetaan ja komparoidaan myös konkreettisempia spatiaalisia suhteita, kuten esimerkiksi *kaukana talosta* ~ *kauempana talosta*.

Voidaan kysyä, edustavatko *pitkin*-tyyppiset 'väylää' ilmaisevat prepositiot historiallisesti sellaista spatiaalisten suhteiden komparaatiota, joka on konkreettisemmin nähtävissä *kaukana* / *kauempana talosta* -tyyppisissä konstruktioissa. Tämä selitys perustuu aiemmassa kirjallisuudessa esiintyneeseen oletukseen prepositioiden adverbistausuudesta. Kompositio olisi siten oletuksen mukaan alun perin ollut löyhä eikä nomini olisi ollut pakollinen aktantti. Silti päinvastainenkin selitys on teoriassa mahdollinen. Voidaanhan ajatella, että *pitkin tietä* -konstruktiossa nimitäydennys onkin primaari ja adverbi on nominin edessä korostanut vapaana morfeemina sijapäänteen kieliopillista tehtävää. Prepositioksi kehittynyt adverbi *pitkin* olisi siis täydentänyt sijapäänteen *tie-tä* morfosyntaktisia ominaisuuksia. Partitiivia olisi tämän oletuksen mukaan käytetty väylän ilmaisijana etenkin liikeverbien yhteydessä, kuten lauseessa *tulin toista tietä* vastaavasti kuin erosijaa käytetään esimerkiksi lauseessa *tulin ikkunasta*.

En tässä yhteydessä jatka *pitkin tietä* -tyyppisten prepositiolausekkeiden taustan pohdimista, koska se ansaitsisi yksityiskohtaisemman analyysin. Tämän kirjoituksen kannalta on olennaista todeta, että *pitkin*-prepositio on selvästi itämerensuomalainen innovaatio. *Pitkin tietä* -tyyppinen konstruktio on silti morfosyntaktiselta rakenteeltaan ja semantiikaltaan ilmeisen vanha ja yhdistää kaikkia itämerensuomalaisia kieliä.

Eräät 'väylää' ilmaisevat, vanhan suomalais-ugrilaisen adpositioaineksen sisältävät *ali(tse)* tai *yli(tse)* edustavat eri tyyppiä jo siksi, että niiden nimitäydennys on genetivissä ja sama vartalo esiintyy myös muissa adpositioissa eli yhdistää kokonaista adpositiosarjaa. Niitä ei siksi voi rinnastaa *pitkin tietä* -tyyppiin rakenteisiin. Todennäköisempää onkin, että *alle*, *alla*, *alta* ja *ylle*, *yllä*, *yltä* -tyyppisiin paikallissijoissa taipuviin adpositiosarjoihin on jossakin varhaisessa vaiheessa kuulunut neljännessä paikallissijassa taipuva, prolatiivinen muoto *ali* ja *yli* vastaavasti kuin esimerkiksi mordvassa on vieläkin: *alov* 'alle', *alo* 'alla', *aldo* 'alta', *alga* 'ali'. Ero tässä tapauksessa suomen ja mordvan välillä on siinä, että *ali* ja *yli* ovat täysin leksikaalistuneita muotoja eikä niissä enää erotu suffiksaalista ainesta, kun taas mordvan *alga*-sanana prolatiivin *-ga* on elävä sijapääte.

PARTITIIVI JA KOMPARAATIO

Morfosyntaktiselta kannalta tarkasteltuna itämerensuomen prepositiolausekkeiden partitiivimuotoinen nimitäydennys ja sen varhaishistoria ovat avainasemassa, jos pohditaan

kirjoitukseni otsikon mukaisesti sitä, miksi itämerensuomalaisissa kielissä on prepositioita. Kysymystä, miksi itämerensuomessa on prepositioita, voidaan tässä vaiheessa tarkentaa seuraavaan muotoon: mitä muutoksia itämerensuomalaisissa kielissä on tapahtunut, jotta tai ennen kuin niihin on tullut prepositioita?

Olen edellä jäsennellyt itämerensuomen prepositioiden kronologiaa sillä tavalla, että eri prepositiolauseketyypeistä *ennen jotakin* ja *pitkin jotakin* ovat otaksuttavasti vanhimpia. Edellisellä on runsaasti vertailukohtia etäisemmissä sukukielissä, ja siihen verrattavia komparatiivisia lausekkeitä voidaan osoittaa myös itämerensuomesta. Käytetäänhän itämerensuomessa komparaation apuna toisaalta partitiivia *laivaa suurempi* ~ *suurempi laivaa*, toisaalta myös elatiivia *laivasta suurempi* ~ *suurempi laivasta*. Elatiivin avulla voidaan relatiivistaa myös lokaalisia suhteita *talosta eteenpäin* ~ *eteenpäin talosta*. Partitiivin ja elatiivin samankaltaisuuteen viittasi jo Sadeniemi (1943: 45, 1960: 15) kysyessään »Jos lähellä meitä on prepositiotapaus, eikö kaukana meistä ole vastaava konstruktio?»

Partitiivin ja elatiivin käytön synkroniset samankaltaisuudet ovat siis syitä, joiden takia partitiivia pidetään paikallissijataustaisena. Prepositiokategorian synnyn kannalta on tärkeää, että edellä luetellut *ennen iltaa* -tyyppiset ajan komparaatiot ovat morfosyntaktiselta rakenteeltaan täysin identtisiä tavallisen komparaation kanssa. Morfosyntaktisen rakenteen samankaltaisuutta havainnollistavat ersämordvan (24), itämarin (25), udmurtin (26) ja mansin (27) esimerkit. Erosijan avulla muodostettava komparaatio on muutenkin hyvin tavallista suomalais-ugrilaisissa kielissä (Fuchs 1949; Raun 1949).

Seuraavissa esimerkeissä mordvan *paro* 'hyvä' (24), marin *ošo* 'valkoinen' (25), udmurtin *čuryt* 'kova' (26) ja mansin *jōr* (27) liittyvät erosijaiseen nominiin.

(24) mdE

šed'e paro
sitä hyvä
'(sitä) parempi'

(25) maI

lum kagaz deč ošo
lumi paperi ABL valkoinen
'lumi on paperia valkeampaa' (Alhoniemi 1985: 80.)

(26) udm.

typy berizleš čuryt(ges)
tammi lehmus-ABL kova(-KOMP)
'tammi on lehmusta kovempaa' (Kel'makov ja Hännikäinen 1999: 114.)

(27) mns.

wōt ānumnal jōr
tuuli minä-ABL vahva
'tuuli on minua vahvempi' (Kálmán 1976: 48.)

Komparaation ilmaiseminen erosijan avulla ei rajoitu vain suomalais-ugrilaisiin kielisiin, vaan erosijaa käytetään tähän tarkoitukseen paljon laajemmalla alueella: lukuisissa Siperian ja Koillis-Aasian kielissä, kuten eskimossa, mongolissa, jakuutissa, mantshussa, evenissä ja nanaissa (Kilby 1983: 51). Stassenin mukaan erosijan tai vastaavan adverbiaalisen konstruktion avulla muodostettava komparaatio on ylipäätään hyvin tavallinen maailman kielissä. Silti myös tulo- ja olosijaiset komparatiivilausekkeet ovat

▷

mahdollisia. Tosin tulostajaisia näyttäisi esiintyvän lähinnä perussanajärjestykseltään verbi-alkuisissa kielissä (Stassen 1985: 39–45, 114–158).

Komparaatorakenteeseen liittyy vielä toinen kielitypologinen näkökulma ja implikaationaalinen universaali, joka osaltaan tukee oletusta itämerensuomen prepositiolausekkeen yhteydestä komparaatioon. Jos nimittäin komparaatiolausekkeen konstituenttijärjestys on *nomini – adjektiivi* (*elämää suurempi*), kielessä on postpositioita. Tämä pätee suomalais-ugrilaisiin kieliin ja on vallitsevaa myös itämerensuomessa. Jos taas konstituenttijärjestys on käänteisesti *adjektiivi – nomini* (*suurempi elämää*), kielessä on prepositioita (Dryer 1992: 91; Greenberg 1963: 89; Konstanzin yliopiston universaalitietopankin numerot 61 ja 1348 (Sprachbau)). Vaikka itämerensuomen perussanajärjestys on SVO, se häilyy sekä komparaatio- että adpositiolausekkeen osalta SVO- ja SOV-kielen väli- maastossa.

PÄÄTELMIÄ

Itämerensuomalaisten kielten prepositioiden syntyä tarkasteltaessa yksittäisten sanojen etymologista taustaa ja leksikaalista kehitystä tärkeämpi on prepositiolausekkeiden morfosyntaktinen perusrakenne [Prep + N[PART]]. Se on iältään selvästi vanhempi kuin yksittäiset prepositiot ja prepositiolausekkeet, joiden *nomini* on *genetiivissä* tai jossakin muussa sijassa. Tämän morfosyntaktisen rakenteen olemassaolo on nähdäkseni ollut prepositioiden synnyn tärkeimpiä edellytyksiä. Koska *partitiivi* historiallisesti on *erosija*, prepositiolausekkeen *partitiivirektion* historiallinen tausta on edelleen nähtävissä siinä, kuinka *erosijoja* käytetään suomalais-ugrilaisissa kielissä.

Itämerensuomen prepositioiden syntyminen ei käsittäkseni johdu mistään yksittäisestä äkillisestä muutoksesta, vaan siitä, että olosuhteet ovat kehittyneet suotuisiksi tätä innovaatiota varten. Prepositioiden vakiintumista osaksi itämerensuomalaisten kielten kielioppia on edeltänyt sarja muita morfosyntaktisia muutoksia. Ne eivät suoraan ole vaikuttaneet prepositioiden kehittymiseen leksemeinä tai tämän kieliopillisen kategorian syntyyn. Edellytykset ja historialliset kausaaliset löytyvät kielen kokonaisjärjestelmästä. Siksi prepositioiden olemassaolo liittyy erottamattomasti itämerensuomalaisten kielten typologiseen muuttumiseen. Lopuksi on paikallaan todeta seuraavat, erityisesti *partitiivin* historiaan liittyvät muutokset. Ne vastaavat osaltaan kysymykseen, mitä itämerensuomalaisten kielten esimuodossa on tapahtunut ennen prepositioiden syntyä.

1. *Partitiivi* on irronnut paikallissijasarjasta; irtoaminen on alkanut jo ennen itämerensuomalaista aikaa ja yhdistää itämerensuomea ja mordvaa. Tämän kehityksen tuloksena aikaisempi *erosija* on kehittynyt ensisijaisesti kahden nominaalisen päälauseen jäsenen, varsinkin objektin ja eräissä tapauksissa myös subjektin sijaksi. Sinänsä ei ole poikkeuksellista, että obliikvisijaiset argumentit saavat subjektin ominaisuuksia (Askedal 2001; Haspelmath 2001: 75; Sands ja Campbell 2001).
2. *Partitiivi* on vakiintunut itämerensuomessa ja mordvassa myös komparaation sijaksi ja on siinä tarkoituksessa tavallisempi nykyisiin *erosijoihin* verrattuna. Vaikka *partitiivi* on kehittynyt objektin ja komparaation sijaksi, sillä on edelleen samoja morfo-

syntaktisia ominaisuuksia kuin erosijoilla. Mordvassa partitiivin paikallissijatausta näkyy selvemmin kuin itämerensuomessa.

3. Perussanajärjestys on muuttunut SVO:ksi aiemmasta SOV-tyypistä, jota mordvakin edustaa. Sanajärjestyksen muuttuminen liittyy läheisesti kaasujärjestelmän muuttamiseen siksi, että genetiivin ja akkusatiivin välisen synkretismin syntyminen sekä partitiivin muuttuminen kieliopilliseksi sijaksi ovat tehneet sanajärjestyksestä entistä tärkeämmän. Koska subjektilla ja objektilla ei ole selvästi omia sijojaan, verbi on tärkeä vedenjakaja kahden tärkeimmän nominaalisen konstituentin välissä.

Prepositioiden tulo itämerensuomalaisiin kieliin ja vakiintuminen kieliopilliseksi kategoriaksi on osa pitkää ja monisyistä muutosketjua. Niiden syntyyn ei voida osoittaa mitään yksittäistä syytä. Sellaisia muutoksia voidaan kuitenkin osoittaa, jotka ovat luoneet edellytykset prepositioiden tulolle itämerensuomeen. Monet niistä liittyvät partitiivin kehittymiseen. Yhteistä partitiiville ja prepositiolle on se, että juuri niiden ilmentämät kehityksen erityispiirteet ovat erottaneet itämerensuomen omaksi haarakseen muista suomalais-ugrilaisista kielistä.

LYHENTEET

1	1. persoona	KOMP	komparatiivi
2	2. persoona	MOM	momentaani
3	3. persoona	MON	monikko
ABESS	abessiivi	N	nomini
ABL	ablatiivi	NEG	kielto(sana)
DAT	datiivi	PART	partitiivi
ELAT	elatiivi	PERF	perfekti
GEN	genetiivi	POSTP	postpositio
ILL	illatiivi	PRADVLI	predikatiiviadverbiaali
IMP	imperatiivi	PREP	prepositio
IMPF	imperfekti	PTP	partisiippi
INESS	inessiivi	TRANSL	translatiivi (liivissä translatiivi-komitatiivi)
INK	inkoatiivi		
KAUS	kausatiivi	YKS	yksikkö

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1985: *Marin kielioppi*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisien kielten opintoja varten X. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- ASKEDAL, JOHN OLE 2001: 'Oblique subjects' and case marking. – Jan Terje Faarlund (toim.), *Grammatical relations in change* s. 65–97. Amsterdam: John Benjamins.
- BARTENS, RAIJA 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

▷

- BYBEE, JOAN 1988: The diachronic dimension in explanation. – John A. Hawkins (toim.), *Explaining language universals* s. 350–379. Oxford: Basil Blackwell.
- CUTLER, ANNE – HAWKINS, JOHN A. – GILLIGAN, GARY 1985: The suffixing preference: A processing explanation. – *Linguistics* 23 s. 723–758.
- CYGANKIN, D. V. (toim.) 2000: *Erz'an' kel'*. *Morfologija*. Saransk: Krasnij Oktjabr'.
- DRYER, MATTHEW 1992: The Greenbergian word order correlations. – *Language* 68 s. 81–138.
- 1996: Word order typology. – J. Jacobs (toim.), *Syntaktische Typologie II: Ansätze und ÜbersichtsDarstellungen* s. 1050–1065. Berlin: Mouton de Gruyter.
- FRIEDRICH, PAUL 1975: *Proto-Indo-European syntax*. Journal of Indo-European studies. Monograph 1. Washington: The Institute for the Study of Man.
- FUCHS, D. R. 1949: Der Komparativ und Superlativ in den finnisch-ugrischen Sprachen. – *Finnisch-ugrische Forschungen* 30 s. 147–230.
- GREENBERG, JOSEPH 1963: Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. – Joseph Greenberg (toim.), *Universals of language* s. 58–90. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- GRÜNTAL, RIHO 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 244. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4., korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- HASPELMATH, MARTIN 2001: Non-canonical marking of core arguments in European languages. – Alexandra Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon & Masayuki Onishi (toim.), *Non-canonical marking of subjects and objects* s. 55–83. Typological studies in language 46. Amsterdam: John Benjamins.
- HAUKIOJA, TIMO 1998: Rektio ja rajattuus: huomioita suomen adpositioiden rektioista. – Anneli Pajunen (toim.), *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta* s. 217–229. Suomi 185. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: Adpositioista ja relationaalisista substantiiveista. – Anneli Pajunen (toim.), *Näkökulmia kielitypologiaan* s. 88–108. Suomi 186. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAWKINS, JOHN A. 1988: Explaining language universals. – John A. Hawkins (toim.), *Explaining language universals* s. 3–28. Oxford: Blackwell.
- HAWKINS, JOHN A. – GILLIGAN, GARY 1988: Prefixing and suffixing universals in relation to basic word order. – *Lingua* 74 s. 219–259.
- IKOLA, OSMO 1989: Post- ja prepositioiden rektiosijoista. – *Sananjalka* 31 s. 31–37.
- Iso suomen kielioppi = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- 1973: Zur Geschichte des Partitivs. – *Finnisch-ugrische Forschungen* 40 s. 278–339.
- JAHNSSON, ADOLF 1871: *Finska Språkets Satslära*. Helsingfors.
- KAHR, JOAN CASPER 1975: Adpositions and locationals: Typology and diachronic development. – *Working papers on language universals* 19 s. 21–54. Stanford: Stanford University.

- KÁLMÁN, BÉLA 1976: *Chrestomathia Vogulica*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- KEL'MAKOV, VALENTIN – HÄNNIKÄINEN, SARA 1999: *Udmurtin kielioppia ja harjoituksia*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisien kielten opintoja varten XIV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KETTUNEN, LAURI 1938: *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae V. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 1943: *Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 86. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KILBY, DAVID 1983: Universal and particular properties of the Ewenki case system. – *Papers in linguistics* 16–3/4 s. 45–74.
- KOPTJEVSKAJA-TAMM, MARIA – WÄLCHLI, BERNHARD 2001: The Circum-Baltic languages. An areal-typological approach. – Östen Dahl & Maria Koptjevskaja-Tamm (toim.), *Circum-Baltic languages: Typology and contact. Volume 2: Grammar and typology* s. 615–750. Amsterdam: John Benjamins.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia — kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MdWb = *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch I–IV*. Koonnut Kaino Heikkilä. Toimittanut Martti Kahla. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- MERIMAA, HEIDI 2004: Adpositiot suomen kieliopissa 1600-luvulta 1800-luvun loppuun. – *Virittäjä* 108 s. 55–79.
- NLK = *Näytteitä liivin kielestä*. Kerännyt E. N. Setälä. Suomentanut ja julkaissut Väinö Kyrölä. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 106. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1953.
- NÄKVM = *Näytteitä äänis- ja keskivepsän murteista*. Keränneet E. N. Setälä ja J. H. Kala. Julkaissut ja suomentanut E. A. Tunkelo apunaan Reino Peltola. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 100. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1951.
- OJUTKANGAS, KRISTA 1998: Itämerensuomalainen näkökulma kieliopillistumiseen. – *Sananjalka* 40 s. 67–86.
- 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 845. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2003: Suuntaa ilmaisevat adverbiaalit, suhdesääntö ja *käsin*: »ikkunointiin» perustuva analyysi. – *Virittäjä* 107 s. 162–184.
- RAUN, ALO 1949: Zur Komparation der Substantive im Finnisch-ugrischen. – *Finnisch-ugrische Forschungen* 30 s. 242–247, 376–389.
- SADENIEMI, MATTI 1943: Post- ja prepositioista ja niiden rektiosta. – *Virittäjä* 47 s. 40–46, 129.
- 1960: *Kielenkäytön kysymyksiä*. Tietolipas 18. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1989: *Sámi-suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja*. Utsjoki: Jorgaleaddji.

- SANDS, KRISTINA – CAMPBELL, LYLE 2001: Non-canonical subjects and objects in Finnish. – Alexandra Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon & Masayuki Onishi (toim.), *Non-canonical marking of subjects and objects* s. 251–305. Typological studies in language 46. Amsterdam: John Benjamins.
- Sprachbau: <http://ling.uni-konstanz.de/pages/proj/sprachbau.htm>. 20.12.2004.
- STASSEN, LEON 1985: *Comparison and universal grammar*. Oxford: Basil Blackwell.
- TAULL, VALTER 1958: *Structural tendencies of languages*. Suomalaisen tiedeakatemiai toimituksia B 115, 1. Suomalainen tiedeakatemia: Helsinki.
- UT = *Udmurt Texts*. Toimittaneet Pirkko Suihkonen ja Bibinur Zagulyayeva. Apuneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opintoja varten XII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- VENNEMANN, THEO 1973: Explanation in syntax. – John P. Kimball (toim.), *Syntax and semantics* 2 s. 1–50. New York: Seminar Press.
- WIEDEMANN, F. J. 1865: *Grammatik der Ersä-Mordwinischen Sprache*. Mémoires de l'académie impériale des sciences de St.-Pétersbourg, VIIe série IX: 5. St. Petersburg.
- VILKUNA, MARIA 1998: Word order in European Uralic. – Anna Siewierska (toim.), *Constituent order in the languages of Europe* s. 173–233. Empirical approaches to language typology 20–1. Berlin: Mouton de Gruyter.

WHY DO THE FINNIC LANGUAGES HAVE PREPOSITIONS?

The article studies the development of prepositional phrases in the Finnic languages. Comparing the Finnic languages with other Finno-Ugrian languages it is evident that the occurrence of prepositional phrases in the Finnic languages cannot be explained as the result of a single change but as the result of long-term language development.

The most significant of the differences between the adpositional phrases of the various Finno-Ugrian languages is the word order of the adposition and its complement. All the Finno-Ugrian languages have postpositions, but the Saami and the Finnic languages also feature prepositions. Many of the prepositions have a different meaning and are often more abstract than the postpositions. Furthermore, the complement of the prepositional phrases is most often in the partitive case, whereas that of the postpositional phrases is in the genitive. In all the Finnic languages, however, there are considerably fewer prepositions than postpositions. Besides there being exclusively prenominal and exclusively postnominal adpositions, the Finnic languages also have bipositional adpositions, which can appear either as pre- or postpositions. Nevertheless, the number of prepositions does not exceed more than 20–25% of all adpositions.

The writer analyses the morphosyntactic background of Finnic prepositions and prepositional phrases in terms of historical linguistics and language typology. Besides prepositions being a rare category in the Finno-Ugrian languages, the Finnic languages are also among the relatively few languages in the world that feature both pre- and postpositions. In terms of language typology, the unusual nature and word order of the adpositional phrases are connected with word order typology and implicational universals. The Finnic languages can, in principle, be counted among those that follow the SVO basic word order. These are often prepositional, though not as typically so as the postpositional SOV languages. The SOV word order is considered older and more typical of the Finno-Ugrian languages, and to have been the original basic word order in the Finnic languages, too. This is one of the reasons why the Finnic languages still have a lot more postpositions than prepositions.

The development of the prevailing mixed system can be attributed to two main factors: language-internal changes and language contact. Regarding diachronic development, the postpositions are considered to be older than the prepositions. However, many factors have influenced the adoption of the preposition category and the prepositional phrase, such as changes in word order, case marking of nominal constituents and use of the partitive, although these have had an indirect rather than a direct effect on the use of prepositions.

The influence of foreign languages on the system of adpositions has been very limited, not least because of their fixed morphosyntactic structure. The Finnic languages therefore have very few adpositions loaned from other languages. Changes in the adposition system are instead dependent on the morphological and syntactic structure of the language. Thus the principal mechanisms of change that led to the adoption of the preposition category were changes in word order and in the grammatical relations of adverbs, and, though considerably less common, borrowing. The oldest prepositional phrase type is the Finnish structure of the type *ennen jotakin* 'before something'. The roots of this appear to be in the Finno-Ugrian way of expressing time relations using a separative case. Use of a separative case is one of the most common means of expressing comparison in both Finno-Ugrian and the world's languages in general. This kind of comparison may indeed represent one of the earliest morphosyntactic preconditions for the use of prepositional phrases in the Finnic languages. ■

Kirjoittajan yhteystiedot (address):

Suomalais-ugrilainen laitos

PL 25 (Franzeninkatu 13)

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *riho.grunthal@helsinki.fi*